

אם ישיבות ההסדר. תשי"ד-תשע"ח

אשכולות

העלון השבועי של תלמידי ישיבת כרם ביבנה

פרשת משפטים

גליון 451 | כ"ה בשבט תשע"ח
(שנה שתיים-עשרה)

כניסת שבת 16:59
צאת שבת 18:00
סוזק"ש מג"א 08:35

לכל טוב

לרב אפרים רובינשטיין

לרגל הולדת הנכדה

לרב בנימין בארי

לרגל הולדת הנין

תלמידי הישיבות התכונות

ברוכים הבאים

לעולמה של תורה!

קוד באתר: 7825

העלון יוצא לאור ע"י

ישיבת כרם ביבנה

www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:

eshckolot@gmail.com

מערכת אשכולות

איטיאל סופר

יעקב אביעד דואני, יאיר משה אטינגר

[עבד] עברי אנוכי

בניה דוד (ב')

העבדות היא כתם שחור ומכוער המלווה את קורות החברה האנושית כבר משלבים מוקדמים מאוד של קיומה. כבר בשומר ובמצרים בשושלות הקדומות התקיים מוסד העבדות, והמשיך בכל העת העתיקה על כל תרבויותיה. העבדות המשיכה אל ימי הביניים ואל העת החדשה [בהתמתנות מסוימות ביחס לעבדים] וכמעט שלא נשמעו קולות שתבעו את ביטולה. רק בסוף המאה ה-18 למניינם ובראשית המאה ה-19 החלו כמה מארצות אירופה לבטל את חוקיות העבדות ובמחציתה של מאה זו נחתמו הסכמים לשיתוף פעולה-בין מדינותי [!] לביטול העבדות ולפיקוח שימנע סחר בעבדים. המאבק הבינלאומי הנ"ל המשיך גם במאה ה-20, אך עדיין ישנם כיום מקומות שעדיין מוגדר שם "עבד".

מה גורם לנו להתקוממות על העבדות ולהרגיש ממש סלידה ממנה? ראשית, ביזוי צלם האלוקים שבאדם, ע"כ שנעשה רכוש גמור של אדונו.¹ במהלך הדורות היה דבר מקומם נוסף בתופעת העבדות: למרות שלכל העולם העבדות הייתה סטנדרט, היו מעטים בלבד שהתנגדו לעבדות. ודווקא אלו הנאורים ביותר והמתחסדים ביותר הצדיקו את העבדות בצידוקים מרושעים.² אך לבסוף, למרות דעות אלו, סוף סוף גבר הצדק אשר נטע היוצר בקרב האדם וגברו ידי המתוקנים בעמי העולם לאסור את חוקיות העבדות ולהילחם בקיומה בכל אשר לאל ידם.

למרות שהעבדות תוכנה הוא מרושע - הפיכת אדם לרכוש גמור של חברו - בפועל בכל דור ותקופה הייתה צורת מוסד העבדות שונה ממקום למקום ומזמן לזמן [ביוון העתיקה לא היה "נעים" בכלל להיות עבד. היו מעבידים אותם בפרך, בימי הביניים פגה קצת מרירות העבדות וכך גם בארצות הנוצריות והמוסלמיות. אולם ההתיישבות באמריקה גרמה להחמרה חדשה במצב העבדים. יש כלל שצריך לדעת: היחס לעבדים בכל חברה הוא אמת המידה המרכזית לרמתה המוסרית. כאשר מתרבים מאוד העבדים בחברה מסוימת, והם קלים מאוד להשגה בשל מחירם הזול וניצולם האכזרי גדל. היא הופכת להיות "בית עבדים", הרשע והניווון פושים באותה חברה, וסופה שהיא מתפרקת, אם מבפנים [מעשה יציאת מצרים, שהמצרים הם אלו שגרמו לעצמם לקבל את עשר המכות. ושקיעתו של פרעו וחילו בים סוף], ואם מבחוץ.

בתורה ישנם דינים אחדים בקשר לעבדות, והיא איננה נשללת לגמרי. כך כותב הרב רבינוביץ' על תפקידן של המצוות: "התורה מקנה לאדם דעות וערכים לדרך השלימות בעבודת ה' ברמה הגבוהה ביותר. ומאידך, ישנה חקיקה להתמודדות עם כוחות הרוע במציאות אותו דור באתו זמן ומקום" ["אשת יפת תואר" לדוג']. הרב רבינוביץ' מדגים בשלושה נושאים - הפרט, חברה, והעם. את דבריו בתיאור יחס התורה לעבדות הוא פותח במשנה בסנהדרין (ד, ה) "לפיכך נברא האדם יחידי... מפני שלום הבריות, שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך".

כלומר, כבר מההתחלה כל בנ"א היו שווים, אלא שקלקלו ושיעבדו איש את רעהו. אך במציאות אחיזה זו איננה תופסת - מול ה' כולם שווים! אולם, התורה מכירה במוסד העבדות! מצד אחד ברור ש"האדם נברא יחידי" ומצד שני, מהם תקנו עבד ואמה... והיו לכם לאחווה!" אלא העיקרון הוא כדברי הרמב"ם: "שמחמת חשש מה שאין יכולת לנפש לקבלו כפי הטבע... הסב אותם ה' מן הדרך הישרה [בלי עבדות כלל] שהיא הייתה המטרה הראשונה". התורה העדיפה לקדם את האדם צעד צעד (במוסריות). בימי קדם ניהול משק בית ללא עבדים, היה כמעט בלתי אפשרי, כפי שאומר הספרא "שמא תאמרו במה נשתמש? [ללא עבדים] ת"ל: 'ועבדך ואמתך אשר יהיו לך'". ברם, התורה עשתה מהפיכה שכולנו מכירים והציבה קווים אדומים מינימליים גבוהים ליחס העבד מצד בעליו - אסור להתעמר בו, יוצא בראשי איברים וכו'. מסיים הרב רבינוביץ', שעם התפתחות הטכנולוגיה נוצרה רווחה גדולה וההשגחה העליונה גרמה לביטול העבדות כמעט בכל המדינות. ברור שאחד מהם הוא התפשטות ידיעת התורה וכל זה "לתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד שנאמר, כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד". יהי רצון שנזכה להצליח ולתקן את העולם עד כי לא יהיה שום צורך בעבדות כלל ועיקר, ונהיה עבדים רק לה' יתברך.

¹ ברומא של ימי הרפובליקה הוגדר העבד כ"כלי מדבר" ומעמדו החוקי של העבד לא היה שונה משל בהמת עבודה. אך לא רק הסבל של העבדים הינו ה"בעיית" אלא גם הצד השני, הבעלים, שהם אדונים גמורים לעבדיהם והכוח המשחית שבהם נוטל מהם את אנושיותם.

² אפשר לדוגמה להוסיף חוץ מהיוונים גם את האנגלים, שלפני הקמת המדינה בתקופת השלטון הבריטי רצחו הבריטים "המנומסים" אנשי מחתרת שלחמו למען שחרור הארץ, מנעו עליית יהודים שורדי המחנות בגרמניה, דבר שהבריטים כל הזמן ניסו למנוע [למרות שלשם הקמת בית לעם היהודי ניתן להם המנדט בארץ]. ניתן לקרוא עוד בספר "מוות בכבלים".

באגרות החזו"א (ריא) כתב:

צריך להתחזק בלימוד התורה בשביל להרבות זכויות לכלל ולפרט וזה טוב מתענית וכי"ב, וכמובן על מנת לעשות, רצוני לומר: דקדוק בשמירת לא תעשה... וביחוד בין אדם לחברו, והרי צריך לזהר שלא לגרום צער לחברו בדיבור קל, אף לרגע. ויש בזה לא תעשה דאורייתא כדאמרו סוף פרק הזהב.

מבואר מדבריו, שיש ללמוד תורה ביחוד על מנת לשמור על הלאוין שבין אדם לחברו. ובכן, נשתדל לקיים מצוות הצדיק.

ועוד נאמר שם: "דאמר ר' חנינא ... כל היורדין לגיהנם עולים, חוץ משלשה שיורדין ואין עולין² ואלו הן: הבא על אשת איש, והמלבין פני חבריו ברבים, והמכנה שם רע לחבירו". ובעניין שם רע מבואר שם היינו אפילו כבר התרגל שקוראים לו כך ואין פניו מתכלמות - כיוון שזה מתכוון להכלימו, אסור. וכן פסק בשו"ע (סי' רכ"ט סעי' ה).

אמנם התשובה מועילה לכל העבירות (רמב"ם הלכות תשובה, פ"א) והיא תיעשה גם כלפי שמיא - אך גם חייב לפייס חברו עד שימחול.

מקור האיסור

כתוב בתורה (ויקרא כה, יז): "ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלוקיך, כי אני ה' אלוקיכם". ובמסכת בבא-מציעא (נח ע"ב) מבואר: "באונאת דברים הכתוב מדבר", שהרי אונאת ממון כבר נאמרה כמה פסוקים קודם - "אל תונו איש את אחיו" (ויקרא שם, יד). והכוונה, שיש איסור דאורייתא לצער חבר בדברים, וכמו שפירש בס' החינוך (מצווה שלח): "כלומר, שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו ואין בו כח להעזר מהם".

ואיתא במשנה שם: "כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים. לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח...". ובברייתא: "אם היו יסורין באין עליו ... אל יאמר לו כדרך שאמרו לו חבריו לאיוב: '...זכר נא מי הוא נקי אבד'. ויש לשים לב שאין מדובר בצער גדול מנשוא אלא אפילו צער קל יחסית! (ראה לעיל בחזו"א).

ונפסקו הדברים להלכה ברמב"ם (הלכות מכירה שבספר הי"ד, בפרק י"ד הלכה י"ד) ובשו"ע (חושן-משפט סימן רכח), וכתב עוד השו"ע (שם סעי' ב-ג) ע"פ המבואר בגמרא הנ"ל שיש להזהר ביחוד באונאת הגר ובאונאת אשתו. ובמנחת חינוך כתב דגם בקטנים שייך הלאו.¹

חומרת האיסור

על חומרת האיסור ניתן ללמוד מהמשך הגמרא שהובאה לעיל:

"אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: גדול אונאת דברים מאונאת ממון ... רבי שמואל בר נחמני אמר: זה - ניתן להישבון, וזה - לא ניתן להישבון".

וכן בדף נ"ט ע"א: "אמר רב חסדא: כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה". ופירש רש"י: "הצועק על אונאת דברים - אין השער ננעל בפניו".

ובהמשך אותה הגמרא: "אמר רבי אלעזר: הכל נפרע בידי שליח חוץ מאונאה". ואם מצערו ליד אנשים ומתבייש בכך, הרי חומרתו גדולה ביותר, ועל זה אמר שם רב נחמן בר יצחק: "כל המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמים".

האם הלאו ד"לא תונו" שייך גם כשאינו מתכוון לצער?

בספר 'לרעך כמוך' כתב, שאם אדם לא התכוון, כגון: ראובן שרצה להתקשר לחברו המצפה לשיחתו בשעת לילה מאוחרת ובטעות חייג למס' אחר והעיר אדם שישן - לא עבר על 'לא תונו'. והביא ראיה מהא דאיתא בספר החינוך במצווה רמג (מצוות 'ואהבת לרעך כמוך'): "אם הזיק אותו בממון או צערו בשום דבר לדעת, ביטל עשה זה, מלבד החיוב שבו לפי הענין שהזיקו". ומשמע דווקא לדעת. וכן כתב רמב"ן על התורה (ויקרא כה, טו) שבמענה לדעת עובר ב'לא תונו'. וכן בספר 'כסף הקדשים' (סי' תכ) כתב שראובן שהתכוון לומר את שנראה בעיניו לתומו וגרם ביוש - אין מעשהו בכלל 'לא תונו'. ועל כן כתב שיכול להסתפק באמירת סליחה אך אינו חייב לבקש מחילה עד שיפייסנו, דלא עבר על הלאו. אמנם סיים שאם לא מתכוון לצער אך יודע שבמעשה שלו עלול לגרום צער לחברו עושה בכך איסור, כגון: ראובן שחסם במכוניתו את הכביש לצורך פרטי שלו, לא הייתה לו כוונה לצער אחרים אך הוא ידע שעלול לגרום צער ואיבוד זמן לנהגים שהמתינו לו, אז עשה איסור.

דוגמאות שכיחות

כתב בס' החינוך (מצווה שלח): "ולא יהיה באפשר לכתוב פרט כל הדברים שיש בהן צער לבריות אבל כל אחד צריך להזהר כפי מה שיראה כי ה' ב"ה יודע כל פסיעותיו וכל רמיזותיו כי אדם יראה לעיניו והוא יראה ללבב".

ובאמת, אפשר להיתקל באיסור זה יום-יום שעה-שעה, שהרי כל יום אנו נמצאים בין חברים המשווחחים יחד ולצערנו מצוי שלפעמים 'עוקצים' ברמיזות דקות ביותר ואיננו שמים לב שעושים משהו לא בסדר כי על פניו זה מעשה שקורה רק בין חברים אך באמת, לרוב, החבר יכול להיפגע! לכן, יש לחשוב על כל דיבור ודיבור לפני שמוציאו מהפה כמו שלימדונו רבותינו מדור לדור.

ונביא כאן עוד כמה דוגמאות מחיי היום-יום:

א. **בלימוד** - חבר ששואל שאלה / עונה תשובה במהלך שיעור - עניין זה מצוי מאוד כאשר שאלת החבר אינה נשמעת טובה

¹ א"א"כ רוצה רק לחנכם. 'פיתוחי חושן'.

² ועיין בתוס' בד"ה "חוץ מג' שיורדין ואין עולין" בפירוש העניין.

בעינינו ובלי כוונה מגחכים או צוחקים, ולחברנו נגרם צער גדול מזה, ומאוד יש להקפיד בדבר.³

ב. **הבהלת החבר** - כתב בספר 'פיתוחי חושן' לגאון רבי יעקב בלוי שהרמב"ם הכליל בלאו דאונאת דברים גם שלא יכעיסנו ויבהילנו ושבשו"ע (ח"מ סימן תכ) כתב שאם הזיקו בהבהלת פתאום חייב דיניי שמיים (כי אין בו מעשה). ומבואר שמה שיש נוהגים להפחיד ב'צחוק' את החבר, אסור - כיון שגורם לו צער. ואין לומר שהרי כוונתו למשחק בעלמא שהאמת היא שכוונתו לצחוק ע"י כך שמרע לחבר. וגם אם החבר יצחק בסוף, אין זה מתיר לעשות זאת מלכתחילה, והראיה - שלא ירצה שיעשו לו זאת שוב. וה"ה לכל מיני צער שנגרמים לחבר רק 'לשם משחק' משמע שהוא בכלל האיסור (מה שקוראים 'לעבוד עליו').

ג. **בתפילה** - כתב עוד בספר 'פיתוחי חושן': "ראיתי לעורר כאן עוד דבר הגורם לצער במי שבא מאוחר לביהכ"ס או שמאריך בתפילתו, ומשום זה אין זה שלפניו יכול לפסוע אחר התפילה, וגם אינו יכול לישב בשעת חזרת הש"ץ, ומצטער בכך, ועל כן מן הראוי למי שידוע שע"י תפילתו יגרום צער לחברו שיעמוד במקום שלא יפריע ויצער לאחרים". וכמובן שאין המדובר בכל מי שמאריך קצת יותר מזה שלפניו וגם לפעמים הדין נותן שהחבר שמלפנים יעבור אם קשה לו כגון שמקצר בתפילתו. וכל מקרה לגופו.

ד. **גזל שינה** - בספר 'דרך שיחה' (פרשת קדושים) הובא בשם הגר"ח קניבסקי שיש בזה איסור הנובע מהעשה של "ואהבת לרעך כמוך". אך ה'פיתוחי חושן' כתב שנראה פשוט שמכיוון שצער גדול הוא, הרי זה בכלל 'לא תנוג' ושכן כתב בשו"ת 'קרוך לדוד' שהוא איסור תורה (ודן שם כשצריך להעירו לקיום מצווה) וזה בנוסף למצוות "ואהבת...".

ה. **בירור מחירים ללא כוונה אמיתית לקנות** - במשנה בב"מ (נח ע"ב) כתוב שיש בזה איסור ד'לא תנוג' (ראה בתחילת המאמר) ובספר 'לרעך כמוך' כתב שנאמרו בזה טעמים שונים בראשונים:

- א. המוכר מצטער מחמת שתלה תקוות שווא שיקנו ממנו.
- ב. כל האיסור נאמר רק כאשר בסוף טוען הקונה שהמחיר יקר (בתור תירוץ, שהרי באמת מתבייש מכך שבאמת אינו רוצה לקנות) וכך אחרים ששומעים לא יקנו אף הם.
- ג. כאשר אין הרבה במלאי, מפסיד המוכר לקוחות שרואים שאותו אדם כבר רוצה לקנות ראשון.⁴

³ מה עוד שהרבה פעמים מתגלה שלא הבנו נכון את שאלתו, ופשוט לא הטינו אוזן קשבת לדבריו.

מקרים בהם האיסור אינו חל

א. ביארנו לעיל שאם לא מתכוון וגם לא אמור לחשוש שיגרם צער אין איסור 'לא תנוג'.

ב. כתב בספר החינוך (מצוה שלח)⁵: "ואולם אין במשמע שאם בא אחד והתחיל והרשיע לצער חברו בדברים הרעים שלא יענהו השומע, שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים ובאמת לא תצווה התורה להיות האדם כאבן שותק למחרפיו".

ואח"כ כתב, שהחכם ישיב לו בנעימות ולא יכעס הרבה, וישליך המשא על המחורף. והוסיף שאמנם ישנה כת חסידים שלא עונים ועליהם נאמר (שבת פח ע"ב ועוד): "הנעלבין ואינם עולבין, שומעין חרפתם ואינם משיבין, עליהם הכתוב אומר (שופטים ה, לא) 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו'".

אמנם כתב ה'חפץ חיים' ב'באר מים חיים' (פתיחה, לאוין אות ח-ט) שכל זה דווקא כשעונה בשעת המעשה, אך אחר שנרגע אוסר ספר החינוך להעיר את רוחו ולצער את אותו אדם שזהו בכלל לא תקום ולא תטור. אך הקשה עליו ממסכת יומא (כב ע"א) שכתוב שלא תקום זה רק בענייני ממון ('השאיילני קרדומך' וכו') וכתב שיש בדבר מחלוקת ראשונים (האם מותר לשמור את הצער בלב לאחר מעשה) ובכל מקרה כתוב ביומא שאם בא לפייסו יש מצווה למחול. ולמעשה יש בדבר מחלוקת אחרונים גדולה (עיין בספר 'לא תקום ולא תטור' שהרחיב מאוד בכך).

ג. כתב הרמ"א (רכה, א) שיש אומרים שאין מצווים על אונאת דברים אלא ליראי השם, והוא ע"פ הגמרא (ב"מ נט ע"א). וב'ערוך-השולחן' הסביר טעם הדבר שלרשע מותר, שמא יחזור בתשובה (ותינוק שנשבה אסור להונתו, שו"ת 'שבט הלוי'). ועוד ברמ"א מי שמאנה עצמו מותר להונתו, ופירש בסמ"ע שאם מזלזל בכבוד עצמו - על כזה לא הזהירה התורה. אך ב'מאיר' כתב שהגמרא באה למעט עכו"ם בלבד.

ד. בספר 'לרעך כמוך' כתב לגבי כינוי שם לחבר שרק אם זה בבדיחותא בלי שום רצון לפגוע, וכמו שאמר בן עזאי (בכורות נח ע"ב) שכל חכמי ישראל דומים עליו כקליפת השום חוץ מן 'הקרח הזה' (ר"ע) שכוונתו הייתה למעליותא ולשבח (ע"ש) - רק אז מותר (וזמ"ש תוס' בפסחים קיב ע"א שהתכוון לבדיחותא בעלמא).

יהי רצון שנזכה לקיים 'ואהבת לרעך כמוך' בשלימות.

⁴ וכתב שיש לחוש לכולם ומותר רק כאשר: א. שואל את העובד בחנות ולא בעה"ב. (לענ"ד יש לעיין בזה, שגם לעובד יכול להגרם צער לפעמים). ב. לא אומר שזה יקר. ג. לא מבזבז זמנו. והובאו הדברים בקיצור.⁵

פקודי ה' ישרים משמחי לב

אביעד בוכרים

יעביר לי בצורה המובנת והמוגשת (כנראה שלא סתם יש דימוי לאוכל) בצורה הטובה ביותר, והערך הנעלה של העברת שיעור שכזה גדולה הן בעיני המלמד והן בעיני תלמידיו.

לאחר שאני שומע שיעור טוב בעיון, שהוכן והועבר כמו שצריך, זו פשוט חוויה נפלאה, מתיקות התורה, ותחושה נפלאה עם סיפוק רוחני עצום. בקיצור שמחה רבה, שאצלי נובעת בעיקר מכך שמכין השיעור לא חשב רק איך הוא יבין את השיעור לעצמו, **אלא איך**

רבינו בחיי בביאורו לתחילת פרשתנו מסביר, שמהות האיסור הוא גזל שאינו ניתן להשבה וחילול השם:

ולפי שהיה הכתוב ראוי לומר 'אשר תשים להם' כענין שכתוב (שם טו) 'שם שם לו חק ומשפט', לכך הוצרכו רז"ל לדרוש כן, 'לפניהם' - ולא לפני גויים, להורות שאסור ללכת ולדון בערכאות של גויים ואפילו היו דיניהם כדיניהם.

וידוע כי כל המניח דיני ישראל ודן בערכאות של גויים הנה **זו עברה אחת שהיא חומר לכמה עברות** כי משרשה יפרו וירבו ענפי חטאים גדולים גם בכנפיה נמצאו נזקים ומכשלות הרבה עד לאין קץ, ואבאר לך כיצד: ידוע כי הרציחה מן העברות החמורות שבתורה והעונש גדול וחמור מאד לפי שהוא שופך דם האדם ומאבד נפש אחת מן העולם ולא אבד את הנרצח לבדו כי אם העתידים לצאת ממנו ואין להם סוף שהרי אדם הראשון יחיד היה וכל הבריות של שבעים לשון שיש בעולם כלן תולדותיו ואם כן הרי לך כל המאבד נפש אחת כאלו אבד עולם מלא, וכן לענין ההצלה והטובה כל המקיים נפש אחת כאלו קיים עולם מלא, **הא למדת כמה גדול עון הרציחה. אע"פ שעון הרציחה חמור עון הגזל וחלול ה' חמור ממנו כי הרוצח נמחל לו בתשובה וכמו שמצינו בקין ולא כן הגזל אין התשובה מועילה לו עד שיחזיר הגזל ואם אינו מחזירו אינו נמחל לו לעולם. וכן חלול השם אין התשובה מועילה בו, כי הוא חמור יותר מכריתות ומיתות ב"ד... ושתי עברות אלו החמורות יותר מן הרציחה והן הגזל וחלול השם שתינה נכללות בעון ערכאות של גויים. חלול השם - שהרי זה בודאי מחלל את השם ונותן כבוד לאחר ותהלתו לפסילים והוא מיקר שם ע"ג להחשיב אותה... גזל - שכל המניח דיני ישראל ומוציא בערכאות של גויים הרי זה גזל גמור ואינו חושבו לגזל ועל כן אינו מחזיר ולפיכך אין לו מחילה לעולם.**

במה היא שונה עבודת ה'דיין' בבית הדין מעבודת ה'שופט' בערכאות, הרי שניהם לכאורה קובעים פסיקה על דעת עצמם? מהו ההבדל הגדול בין פסיקה בבי"ד לבית משפט?

אלא, שעבודת הדיין אינה פסיקה מדיליה, אלא ע"פ ציווי התורה ועל פיה, וזאת כמובן ב%99 מהמקרים. כמובן שיש גדרים ופוסקים וחומרות/הקלות, הכל ע"פ המצב ושמיעת הצדדים כאשר לדיין יש רק את מה שרואות עיניו. כמובן שיש לציין שפסיקה מקילה עם סיבות ראויות קשה יותר מאשר להחמיר, עבודת השופט קלה יותר שהרי הוא פוסק מדיליה, כמובן שהוא יכול לבחור במדינת ישראל במשפט העברי.

ואכן ישנה חשיבות רבה בתביעה בבי"ד יהודי ולא בערכאות של גויים בתי המשפט בימינו, ואכן יש עניין לחזק את בתי הדין הקיימים במדינת ישראל, חוץ מזה שזהו איסור חמור כפי שנתבאר לעיל. בתור בחורים שלומדים בישיבה בעיקר את סדרי נשים - נזיקין, תמיד יפה לראות איך בבית הדין הם הופכים לסיפורים (גילוי נאות: אבא שלי דיין). סיפורים אנושיים שמומחשים יש להם ערך מוסף בחשיבות דין התורה ובייחודו, וכך רואים במוחש עד כמה האמת הצרופה יוצאת לאור.

לא מזמן היה ט"ו בשבט. חוץ ממשמעויותיו ההלכתיות למצוות התלויות בארץ, אני חושב שבמיוחד בזמננו הוא יכול לסמל את עניינה של החזרה למשפט העברי וחזרה לשורשים ולמקורות

רש"י פותח את פירושו לפרשתנו ומבאר את המילה "לפניהם", שהמשפטים צריכים להיות כשולחן הערוך: "אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפניהם כמשנתה, ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו, לכך נאמר אשר תשים לפניהם, כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם". רש"י אומר כאן יסוד: שכאדם מעביר שיעור או חבורה הוא צריך להסביר ולפרש את הדברים. כמו אוכל שמוגש בצורה טובה ונעים לאכול אותו, כך לפרש, לפרט, להדגיש ולהסביר מהתחלה את הדברים הטעונים הסבר. וכן מסביר באופן נפלא המלבי"ם את המשמעות של "תשים לפניהם", עניין בהירות הלימוד וההבדל בין ללמד ללמוד: "דייק מה שנאמר 'אשר תשים לפניהם', כי ממה שאמר כה תאמר אל בני ישראל לא משמע רק ויאמר להם פעם אחת. וכן בכל מקום דכתיב דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, לכן אמר (דברים לא) כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפניהם. דשירה הינו תורה כמו שאמרו בנדרים (דף לה)".

וממשיך וכותב: "ויש הבדל בין הדבור ובין הלמוד - שהדבור די בפעם אחת, אבל הלמוד צריך לומר לו הרבה פעמים עד שילמד. ומצאנו שמשנה וכן אהרן ונדב ואביהוא למדו ד' פעמים. כמה שאמר בעירובין (דף נד) כיצד סדר משנה. והנה בהלמוד די אם למדו עד שנתפס בלב התלמיד ואינו נכלל השנינה היינו שיהיה בכח התלמיד ללמוד לאחרים. לכן הוסיף שימה בפניהם שיוכלו להוציא למודי התורה בפניהם ללמדם לאחרים. ועדין לא נכלל בזה שיהיה להם בכל דברי התורה ידיעה ברורה שיגיעו בה לכלל דעת, ושהיא מדרגה היותר גדולה שיהיה הכל ערוך לפניהם בידיעה ברורה. לכן הוסיף פה אשר תשים לפניהם, שיעמדו דברי החכמה ערוכים לפניהם כדבר העומד נכחו והכל ערוך ומסודר לפניו. וכמו שנאמר 'אתה הראית לדעת', שהדעת היא הידיעה הברורה כמו שנודע לאדם המוחשות שרואה בעיניו".

רציתי לעסוק בעניין נוסף, לא פחות מעשי, וגם הוא נלמד מהפסוק "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם". כך שנינו במסכת גיטין (פח ע"ב): "ותניא, היה ר"ט אומר: כל מקום שאתה מוצא אגוריות של עובדי כוכבים, אף על פי שדיניהם כדיני ישראל, אי אתה רשאי להיזקק להם, שנאמר: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם - לפניהם ולא לפני עובדי כוכבים, דבר אחר: לפניהם - ולא לפני הדייטות". אסור לידון בערכאות של גויים גם אם דיניהם כדיני ישראל, וכתב על כך הרמב"ם בסוף הלכות סנהדרין (פכ"ו ה"ז): "כל הדין בדייני עכו"ם ובערכאות שלהן אף על פי שהיו דיניהם כדיני ישראל הרי זה רשע וכאלו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם לפניהם ולא לפני עכו"ם לפניהם ולא לפני הדייטות, היתה יד העכו"ם תקיפה ובעל דינו אלם ואינו יכול להוציא ממנו בדייני ישראל יתבענו לדייני ישראל תחלה, אם לא רצה לבא נוטל רשות מבית דין ומציל בדייני עכו"ם מיד בעל דינו". וכ"כ בשו"ע (ח"מ סימן כו סעיף א), עיין שם.

לטובת רשימת הוראות? התשובה היא שרעיונות גבוהים ומרוממים זה חשוב, אבל בלי הגדרות ברורות של מותר ואסור, איך ולמה - אי אפשר להתקדם. במבט ראשוני יש בכך סתירה, אך במבט שני אין כאן אלא השלמה. פרשת משפטים מביאה את פרשת יתרו לכדי השלמה. יה"ר שנוזה גם אנו לשאוף לשלמות ולעשות את המצוות בלב שמח, ונכין עצמינו לכך, כדי שנעשה את המצוות מכל הלב והנשמה, וכך נזכה ל"פיקודי ה' ישרים משמחי לב" - **הן בלימוד והן במעשה**. נאחל לתלמידי הישיבות התיכוניות הבאים להסתופף בצלה של הישיבה ולכל תלמידי הישיבה הצלחה רבה ושמחה בעבודת ה' וקיום המצוות.

אורח חיים

בהכוונת הרב רובינשטיין

ג. דוקא כשקבע מקום לאכילתו. הא לאו הכי, דינו כהולך דרכים, ויבואר בסמוך.

המתחיל אכילה ודעתו לשנות מקום בעוד כמה דקות

אם התכוון לאכול מעט במקומו והחשיב אכילה זו, כגון שהתחיל לאכול כשהוא יושב ודעתו לאכול כך בניחותא, ואפי' מעט - היציאה לחוץ מצריכתו לברך בשנית ברכה ראשונה (בהתקיים שני התנאים הראשונים דלעיל), על אף שבשעת ברכת המוציא היה בדעתו שעוד כמה דקות יעבור מקום. כ"כ, אדם שאכל בבית פרי בעמידה אך בדעתו היה רק להסתובב בחדרי הבית ולא לצאת מהבית, מוגדר הוא כקבע מקום בבית ואינו רשאי לצאת החוצה.

מ"מ, אם כבר כשהתחיל לאכול בבית עשה זאת בדרך עראי כעומד לצאת מיד לדרך, כגון שותה לגימה מהקפה בעמידה⁵ או נוגס מהתפוח ודעתו מיד לצאת לדרך - היציאה לחוץ אינה מצריכתו לברך, כיון שדינו כהולך דרכים (קעה, ד). יש לציין שצורה זו של אכילה מותרת לכתחילה⁶.

לפיקך -

- אדם שיוצא לעבודה, מותר לו לברך על הלחם בבית (שלא יהא הפסק בין נט"י להמוציא), לאכול מעט, ומיד לרדת לרכב ולהמשיך אכילתו.
- כ"כ, אדם שהתחיל לאכול פרי ברכב בצורה שאיננה קבועה, כגון שהתחיל לאכול תוך כדי נסיעתו או אף בתחלתה כשהרכב עומד אך כוונתו מיד להתחיל בנסיעה ולא להשתהות ע"מ לאכול בניחותא - דין הולך דרכים לו. לכן, גם אם באמצע נסיעתו יוצא מהרכב לצרכים שונים, כלמלא דלק ולא יושב בתחנה באופן של קביעות מסוימת (כלשתות

⁵ אמנם בגמרא בגיטין ע"א נאמר שאין לאכול ולשתות בעמידה, וכן לא יעמוד מיד אחר שסועד כיון שהדבר מתייש גופו של אדם, אף נפסקה בבאה"ט (קע, טז), מ"מ נהגו להקל בדבר, ואפשר שמסתמכים על שינוי הטבעים בזה"ז (רב פעלים ב, מה). מ"מ, ישנם מקרים שאין הדבר ראוי מצד הנימוס ודרך ארץ. ⁶ שוב, מצד ההלכה של שינוי מקום, אך מצד גרמי הנימוס תלוי במציאות.

היהודיים שלנו. כמו העץ, בדורנו חוזרים לשורשים ותובעים במשפט עברי. גם בשיבה קיים ב"ה ב"ד לדיני ממונות לתושבי הסביבה. אגלה לכם סוד, זה גם מתאים לדורנו בגלל חוסר הסרבול שקיימת במערכת בתי הדין, שפסיקתם מהירה יותר, ב"ה האמת האמתית של התורה יעילה יותר מהערכאות!

פרשת משפטים על כל דיניה לכאורה סותרת את מעמד הר סיני המופלא והחד-פעמי המרגש ומפעים של פרשת יתרו. בעצם, מדוע אחרי המעמד הגדול צוללים פתאום לעשרות המצוות שעוסקות בתחומי החיים? מדוע לעצור את הדרמה הגדולה

שינוי מקום באמצע האכילה

ר' איתן גרתי

ככלל, אין לצאת לעולם ממקום האכילה עד שמסיים אכילתו ומברך¹. ישנם מקרים שהתירו לכתחילה לעבור באמצע האכילה, כגון מפינה לפינה או כשמשייר חברים ואכמ"ל בדינם². כ"כ, לעיתים יוצאים ממקום האכילה ויש לידע אם בדיעבד צריך לברך ע"מ להמשיך האכילה.

ככלל, לפי רוב הפוסקים שינוי מקום מצריך לברך מחדש ברכה ראשונה רק בצירוף מס' תנאים:

- א. דוקא כשיצא מבית לחוץ ולהיפך - למעט מעבר מחדר לחדר באותו בית, שם בדיעבד לא חוזרים ומברכים³.
- ב. דוקא כשאוכל דברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם⁴ - למעט אם אכל כזית ממאכלים שברכתם המוציא, מזונות, וי"א אף שבעת המינים. ואם אכל פחות מכזית, דינם כדברים שאין טעונים ברכה לאחריהם במקומם (משנ"ב שם, כח).

¹ ראשית, כיון שלשו"ע כל יציאה ממקום הסעודה מצריכה לברך ברכה אחרונה על שאכל וברכה ראשונה על שימשיך לאכול. אמנם לרוה"פ אין לנהוג כך משום סב"ל, אך ודאי לכתחילה אין להכניס עצמך לבית הספק. כ"כ, גם לבני אשכנז שמקלים יותר בסוגיה זו של שינוי מקום, מ"מ כותב רמ"א (קעה, ב) שלכתחילה לא יעקור ממקומו בלא ברכה שמא ישכח מלברך, או שמא יעבור זמן עיכול וכבר לא יוכל לברך.

² במס' מקרים מותר לכתחילה רק לבני אשכנז ודוקא אם אוכל דבר חשוב, כאוכל כזית פת או מיני מזונות: א. כשהיה בדעתו בשעת ברכת המוציא להמשיך אכילתו במקום אחר עם מסובים אחרים, כגון חסידים המתחילים בבית וממשיכים עם הרב'ה (משנ"ב שם, לג). ב. כשמעוניין לצאת ולחזור מיד (משנ"ב שם, לד). ג. לצורך מצוה, אף שאיננה עוברת, כגון היוצאים לתפלה או לשמח חתן וכלה (ביאוה"ל שם ד"ה עוברת).

³ לגבי מעבר מחדר לחדר יש פתרון - אם בשעת הברכה הראשונה היה בדעתו לעבור בין החדרים, המעבר מותר לכתחילה (קעה, א בהג"ה). כ"כ, אדם שרגילותו כך לאכול, כגון להכנס למטבח לקחת משהו באמצע האכילה, להביא ספר מחדר אחר, להכנס עם התינוק לחדר ע"מ להחליף טיטול - נחשב הדבר כאילו התכוון. ישנה מחלוקת לגבי יציאה לחדר המדרגות או למרפסת שאינה מקורה - האם דומות ליציאה מבית או ליציאה מחדר. מ"מ, לכתחילה יזהר האדם שלא לצאת.

⁴ דברים שאינם חשובים כ"כ, כך שאם אכלם במקום אחד וקודם שברך ברכה אחרונה עבר מקום, אינו צריך לחזור למקומו הראשון ולברך, אלא יכול לברך במקום שנוזכר. לדוגמה, דברים שברכתם העץ, האדמה, שהכל.

שם משהו עם חבר), עדיין דין הולך דרכים עליו, ויכול להמשיך אכילתו גם ביציאתו מהתחנה.

- כמו כן, אדם שהכין קפה בכולל ובדעתו ללכת לכיתה או לביהמ"ד, יכול ללגום מעט ולהמשיך שתייתו במחוז חפצו. כ"כ, הקונה חטיף בכולל יכול להתחיל אכילתו שם ולהמשיך אכילתו במחוז חפצו⁷. הכלל – כ"ז שלא קבע מקום לאכילתו, יכול להמשיך באכילתו על סמך ברכתו הראשונה, אך רק עד שנקבע במקום מסוים. באותו מקום שנקבע יכול להמשיך אכילתו, אך אם יוצא משם כבר פקע ממנו דין הולך דרכים.

⁷ לא ראוי להמשיך אכילתו בחוץ, מצד המוסר ודרך ארץ.

אדם שהתחיל לאכול התפוח / הארטיק בבית וחשב שימשיך שם, אך לאח"מ נמלך ובקש לצאת (המונית הגיעה, הגיע זמן התפלה וחייבים לרוץ, חברים קראו לו לצאת וכו'). האם ניתן לומר שכיון שהמאכל בידו יכול להמשיך לאכול אף בחוץ בלא ברכה?

אמנם כה"ח (קעת, טו) לא הצריך לחזור ולברך, וכן האג"מ (או"ח ב, נו) הקל באוכל את אותו פרי ברצף, היינו כשאינו עושה הפסקה של יותר מכדי דיבור, כיון שבכה"ג הכל נחשב כהמשך של אכילתו הראשונה. מ"מ, מהמשנ"ב (קעת, לט) נראה שאין לחלק כך ויש לברך. לפיכך, יש לימנע מליכנס לספק.

אמנם, לכ"ז את החתיכה שיש לו בפה, יכול להמשיך לאכול בחוץ (כך מתבאר מלשון המשנ"ב שם). לכן האוכל סוכריה או הלועס מסטיק יכול להמשיך אף בחוץ.

דורש כמין חומר

יעב"ץ

השירה הצאת

נראה ליישב יחדו את הקושיות, שהנמכר לפרנסה כדין עשה מתחילה. אך לאחר שש שיצא מן העניות, ובכל זאת נשאר עבד בשמחה גדולה, איגלאי מילתא שעבד רצה להיות, ועבר בזה על ציווי א-ל נורא עלילה. ולכן עתה נפשו ורוחו הינן שבויות, שגנב נפשו מעבדות הבורא הנעלה.⁶

אך במדרש איתא בפנים אחרות, דרשה דומה בשם רבן יוחנן. על הפסוק 'לא תגנוב' מהדברות, שלא שְׁמַעו והוא הנרצע דנן.² ויש לשאול כמה שאלות חמורות, ראשית על שתי הדרשות אתלונן.³ ועוד, לאחת – למה בסוף שש אמורות,⁴ ולשניה – הדיברות בנפשות דינן!⁵

רבן יוחנן בן זכאי היה דורש, את המקרא זה כמין חומר, אך לדרשתו גופא בעניי אָדְרַשׁ, בעזרת הא-ל אשר עלי גומר: אדם שאטם את אזנו כחרש, משמוע 'לי הם עבדים' שאמר שומר, ונשאר הוא כעבד ולא פירש, תרצע אזנו בדלת במרצע או מסמר.¹

⁶ שתי הדרשות משלימות זו את זו ונדרשות יחד כמין חומר: מתחילה מכר עצמו כדי להביא טרף לבני ביתו, אבל אם לאחר שש רוצה להישאר עבד כי אהב את אדונו וכו' התברר שמתחילה כשמכר עצמו לא שת ליבו לכך שמוציא עצמו מעבדות ה' לעבדות בשר ודם, ולכן עתה לסוף שש נרצע. ועוד רמזו לו בזה – שבכך שמוכר עצמו לעבד ומוציא עצמו מעבדות הבורא הרי הוא גונב את נפשו מעבדות ה' לעבדות בשר ודם, וא"כ מובן היטב מה ענין 'לא תגנוב' שנאמר בגונב נפשות לעבד נרצע!

² פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות (כא, ו): "רבן יוחנן בן זכאי אומר כמין חומר, און ששמעה לא תגנוב, והלך וגנב, היא תרצע מכל האברים". וע"ש שהובאה שם גם הדרשה הנ"ל של הגמרא בקידושין לאחר מכן.
³ מדוע הוצרך ריב"ז לומר שתי דרשות שונות ששתייהן מכוונות לאותו רעיון?
⁴ אם הבעיה אצל העבד היא שקנה אדון לעצמו לדרשה הראשונה, היה לו להירצע בתחילת שש כבר!
⁵ הגמ' בסנהדרין פו ע"א אומרת 'שלא תגנוב' מדבר על גונב נפשות שדינו במיתה, וא"כ מה ענין פסוק זה לנמכר בגניבתו (לדרשה השניה)?

¹ קידושין כב ע"ב: "רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר: מה נשתנה און מכל אברים שבגוף? אמר הקדוש ברוך הוא: און ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרת 'כי לי בני ישראל עבדים' - ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו - ירצע".

נפסי כסאלתי

שאלות על הפרשה

ר' דניאל בוחבוס

- א. בנוגע לדברי רבן יוחנן בן זכאי (רש"י כא, ו): "און ששמעה על הר סיני 'לא תגנוב' והלך וגנב, תרצע" - הרי על הגניבה בפנ"ע הוא לא נרצע, אלא אם רוצה להשאר אצל אדונו. (יעקב אליאס)
- ב. ועוד: איסור "לא תגנוב" בסיני, מדבר על איסור גניבת נפשות, כפי שכותב שם רש"י. (הנ"ל)
[שתי השאלות האחרונות מיושבות לעיל במדור 'השירה הזאת', עיי"ש. אפשר למצוא תשובות נוספות. העורך]
- ג. מכה אביו ואמו מיתתו בחנק ומקלל אביו ואמו מיתתו בסקילה (רש"י על הפס'). וקשה, שבפשטות מכה אביו ואמו יותר חמור ממקלל, וא"כ למה עונשו יותר קל?